

על גדר מצוות עשה שהזמן גרמא | כט.

תוכן:

- הטעם שאין מצוות עשה של הבאת בכורים ומקרא בכורים מצוות עשה שהזמן גרמא
- קושיית התוספות הראשונה על מצות מילה ותירוצם, ורחיית דברי המנחת חינוך
- כשחלול שבת מונע קיום מצות עשה, האם חשובה מצות עשה שהזמן גרמא
- מצות עשה של סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, האם נשים חייבות לקיימה
- מצות ספירת העומר האם אף היא מצות עשה שהזמן גרמא

א. הטעם שאין מצוות עשה של הבאת בכורים ומקרא בכורים מצוות עשה שהזמן גרמא

במשנת בכורים (א, ה) שנינו:

"האפטרופוס והשליח והעבד והאשה וטומטום ואנדרוגינוס, מביאין ולא קורין שאינן יכולין לומר אשר נתת לי ה'".

והקשה בטורי-אבן (מגילה כ:) למה הוצרכה המשנה לטעם זה, שאינה יכולה לומר "אשר נתת לי ה'", לפטור אשה ממקרא בכורים, והרי מקרא בכורים אינו נוהג אלא מעצרת ועד החג, ואם כן לכאורה הרי הוא מצות עשה שהזמן גרמא ודי בכך כדי שתיפטר אשה ממצוה זו¹. ותירץ:

"לא קשיא מידי, דולטעמיד הא מן החנוכה ואילך אינו מביא לגמרי, כדתניא בספרי ומייתי לה בפ"ב דפסחים (לו): מקרא דכתיב אשר תביא מארצך, כל זמן שמצויים על פני ארצך, שלא כלו לחיה מן השדה, ואמאי אשה ועבד מביאין הא ה"ל מ"ע שהז"ג. אלא מאי אית לך למימר דלא מיקרי מ"ע שהז"ג אלא מצוות שאינו נוהג בכל זמן מצד עצמו, כמצוות שיש ימים מיוחדים למצותן, א"נ שאינו נוהג בלילות אלא בימים לחוד מגוזה"כ. אבל הא דמן חנוכה ואילך אינה זמן הבאה, אינו מצד עצמו של הימים שגורם שאינו בני הבאה, אלא דבר אחר גורם להם שאינם מצויין על פני השדה, ולא פוטרן הכתוב מן ההבאה מצד עצמן של הימים אלא מפני דבר אחר, ואילו ה"ל מצויין ע"פ השדה ה' הימים בני הבאה. וה"נ הא דמן החג אינו זמן קריי' אינו מצד עצמן של ימים, אלא דבר אחר גורם להן, דרחמנא אמר ושמחת בכל הטוב, דהיינו בזמן שמחה, כדאמר בפ"ג דפסחים, וזה אינו אלא בזמן קצירה ולקיסה שאדם שמח במעשיו, ואילו ה"ל זמן קצירה ולקיסה אחר החג נמי, ה' הימים מצד עצמן בני קרייה, הלכך לאו מ"ע שהז"ג הוא".

¹ אכן לכאורה יש להעיר על קושייתו זו של הטורי-אבן שמכיוון שתוכן מקרא בכורים אינו שייך בנשים שכן אינן יכולות לומר "אשר נתת לי ה'", שוב לא שייך לדון על פטורן מטעם הדין של היותה מצות עשה שהז"ג. ועל כן נקטה המשנה טעם זה שאינן יכולות לומר "אשר נתת לי ה'". ועוד יש לומר שטעם המשנה עדיף שעל פיו אין נשים שייכות כלל במקרא בכורים לדברי הכל שהרי אין תכנון שייך בהן, ואולם במצוות עשה שהז"ג נחלקו תנאים (עירובין צו), ור' יוסי ור' שמעון סוברים שאם רצו להחמיר על עצמן רשאיות לקיימן. בדרך זו יש לדחות גם את שהקשה בטורי-אבן שם על גרסת הר"ן (על הרי"ף) במשנת מגילה כ: שעל פיה קורים מקרא בכורים ביום דוקא ולא בלילה. אכן אפילו אין קושי גבי מצות מקרא בכורים, מכל מקום ממה שהראה ממצות בכורים עצמה שנוהגת מהעצרת ועד חנוכה ואפילו הכי נשים חייבות, על פי דברי המשנה, מוכח בפשטות היסוד שכתב.

והיינו שמצות עשה שהז"ג הינה מצוה התלויה בזמן בעצם, ולא כזו התלויה בזמן במקרה בשל טעם אחר שקבעה והתנתה תורה לקיום המצוה, וכגון מצות בכורים שלא תלתה תורה את קיומה בזמן בעצם, אלא במציאותם של הפירות על פני השדה, ולכן אף שבסופו של דבר נקבע לה זמן בשל כך, אינה חשובה מצות עשה שהז"ג². וכן הוא גבי מקרא בכורים כמו שכתב.

ב. קושיית התוספות הראשונה על מצות מילה ותירוצם, ודחיית דברי המנחת חינוך

בקידושין (כט.) פירשה הגמרא שהטעם שאין אשה מצווה למול את בנה הוא משום שנאמר: "כאשר ציוה אותו א-להים", אותו ולא אותה. והקשו התוספות שם למה הוצרכו למקרא זה, והרי מכיון שזמן קיומה של מצות מילה הוא ביום השמיני ללידתה, חשובה מצות עשה שהז"ג, ופטורה אף ללא המקרא שהביאה הגמרא³. ותירצו שמכיון שמיום השמיני והלאה אין לה הפסק, אינה חשובה מצות עשה שהז"ג. ובפשטות נראה שכונתם היא שמשום שיש לזמן קיום המצווה רק התחלה, ומשעה זו ואילך אין הגבלה של זמן, אין זו מצות עשה שהז"ג.

ואולם ראיתי בספר נר-יצחק⁴ (סי' י), שכתב הרב רבי יצחק זונדל ריף זצ"ל הי"ד משם רבנו חיים הלוי סולוביצ'יק, שפירש בדרך אחרת את תירוץ התוספות. הוא פירש שמה שכתבו התוספות שמכיון שאין לאחר היום השמיני והלאה הפסק אינה חשובה עשה שהז"ג, אין זה הטעם אלא סימן לטעם. והיינו שמכיון שמיום השמיני והלאה אין לה הפסק, מוכח שהטעם שאי אפשר למול קודם היום השמיני הוא משום שאז עדיין אין תינוק זה בר מילה, ולכן לאחר היום השמיני אין הפסק לזמן קיומה, ואם כן לא תלתה תורה מצות מילה ביום השמיני בזמן בעצם, אלא בהיותו של התינוק בר מילה, והוא אינו בר מילה אלא מיום השמיני ואילך, ועל כן אין זו מצות עשה שהז"ג, ואף שבסופו של דבר אין המילה אלא מיום השמיני ואילך. והיינו כאותו יסוד שכתב הטורי אבן, ולדעתו כאמור זהו תירוץ התוספות. אכן יש לעיין בפירושו זה, שכן על פי זה לכאורה עיקר הטעם בתירוץ חסר הוא בדברי התוספות וצ"ע⁵.

² כסברא זו כתב גם בחכמת שלמה (על שו"ע או"ח ראש סימן תכו) בהשגתו על דברי המגן אברהם שכתב שברכת הלבנה היא מצות עשה שהז"ג. לדבריו אין זו מצות עשה שהז"ג משום שמועד ברכת הלבנה אינו תלוי בזמן בעצם, אלא בחידוש הלבנה מידי חודש בחודשו. אכן לאור זה לכאורה צריכה דעתו של המג"א עיון, שכן אם נפרש שחולק על יסודו של הטורי-אבן, כיצד יתרץ חיובן של נשים בכורים. ואפשר שסובר שמכיון שבחידוש הלבנה תלויה קביעת זמנים, הרי זה כתלוי בזמן בעצם, וצ"ע.

³ ולכאורה יש להעיר שיש ראשונים אחרים שלא הקשו קושיה זו של התוספות, והקשו רק כקושייתם השניה. ובפשטות נראה שסוברים שמכיון שזמן לידתו של הנימול אינו חשוב זמן, גם היום השמיני ללידתו אינו חשוב זמן. ואולם לדעת התוספות, מכיון שלאחר שנולד מונים שמונה ללידתו, ונימול בשמיני, אף זה חשוב זמן, וצ"ע.

⁴ אסופת דברי תורה ואגרות, שכתב הרב המופלא, הקדוש רבי יצחק זונדל ריף זצ"ל הי"ד, בן למשפחת הנצי"ב מוולוז'ין. שלמד בישיבת כנסת - ישראל בסלובודקה, עלה ארצה, והיה בין עשרת תלמידיה הראשונים של ישיבת מרכז-הרב. הוא נקרא לשמש רב בעיר זאגר שבליטא, ולמרבה דאבון הלב נספה בשואה. עורך הספר הרב משה צבי נריה זצ"ל.

⁵ על פי הדרך הראשונה שבפירושו תירוץ התוספות, נמצאנו למדים שרק מצות עשה שיש תחילה וסוף לזמן קיומה חשובה מצות עשה שהזמן גרמא, ואולם על פי דרכו של הגר"ח סולוביצ'יק, בפשטות די בכך שתהא התחלה לזמן

המנחת-חינוך (מצוה ב), הסתפק, אם לאחר שהגדיל הבן ולא נימול, ומכיון שמשגדיל חייב הוא למול את עצמו, האם פוקעת מאז החובה מעל האב, או שמא לאחר שהגדיל חלה החובה הן על האב והן על הבן. ורצה לפשוט ספקו זה מדברי התוספות בקידושין. שהרי התוספות תירצו שמכיון שמיום השמיני והלאה אין לה הפסק אינה מעשהז"ג, ואולם אם נאמר שפוקעת המצווה מן האב כשיגדיל הבן, אם כן יש לה הפסק משימלאו לבן שלש עשרה שנה ויום אחד, ולפי זה תחזור שוב קושיית התוספות למקומה, למה לי מקרא ללמד שאשה פטורה מלמול את בנה והרי זוהי מצות עשה שהז"ג, שכן היא נוהגת מיום היות הבן בן שמונה ימים ועד מלאת לו שלש עשרה שנה ויום אחד. והוכיח על פי זה שאין המצווה פוקעת מן האב כשיגדיל הבן, ומאז גם הוא וגם בנו מצווים בקיומה.

ואולם לאור יסודו של הטורי-אבן אין ראייתו ראייה. שהרי הטעם שכשיהיה הבן בן שלש עשרה שנה ויום אחד יהא חייב למול עצמו, הוא מטעם שמעתה הוא גדול ולא מטעם שהוא בן שלש עשרה ויום אחד, והיינו שאף שזה מתקיים דווקא משמלאו לו שלש עשרה שנה ויום אחד, מכל מקום אין זו תלות בזמן בעצם, ולכן אף אם נאמר שתפקע אז המצווה מן האב, אין זה מטעם תלות בזמן בעצם, אלא בגדלותו של הבן, ועל כן אינה חשובה מעשהז"ג בשל כך, ושוב אין ראייתו של המנחת-חינוך ראייה.

ג. כשחלול שבת מונע קיום מצות עשה, האם חשובה מצות עשה שהזמן גרמא

בתוספות בקידושין (שם) הוסיפו והקשו: "וא"ת אכתי מ"ע שהזמן גרמא הוא דאין מלין אלא ביום כדאיתא בפרק הערל (יבמות עב).". ותירצו: "וי"ל דאיתא כמ"ד התם דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום בין בלילה".

ובשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סי' לו) כתב על דברי התוספות וזו לשונו:

"והואיל ואתא לידן אידכרנא מילתא דמקשים העולם בדבור תוס' הנ"ל במ"ש שצריך הלימוד "אותו ולא אותה" משום מילה שלא בזמנה, דכשרה בלילה. ושמעתי בילדותי רבנים גדולים מתמיהים ע"ז, דאכתי לא ניחא ומ"מ מצוה עשה שהזמן גרמא היא כיון דשלא בזמנה לא דחיא שבת.

ואצלי פשוט מאד ששיבוש גדול הוא, ומי שהקשה זאת על התוס' לא חש לקמחיה. כי לא ידע ולא בחן גדר המצות עשה שהזמן גרמא. שלא נקראת מצוה שהזמן גרמא, אלא כל שזמן ידוע, גורם חיוב המצוה, ובזמן זולתו אין חיוב במצוה והיא כלל באותה שעה. שכך נצטוונו עליה לעשות' בזמן בלתי זמן, כהנהו דחשיב בגמרא סוכה לולב שופר ציצית. שאין שום דבר מונע לעשותן בכל הזמנים, אלא מחמת המצוה בעצמה, שאין לה מקום אלא בזמן מיוחד. ונמשך האיסור ממילא לבלתי זמן משום בל תוסיף. כגון הישן בשמיני בסוכה לשם מצוה. וכן תפילין הן מעשהז"ג לפי שאינן נוהגים בשבתות וי"ט דאימעטו מפני שהם

קיומה של המצוה כדי שתחשב מצוה שהזמן גרמא. ויש להעיר עוד שלדרך הראשונה בהבנת התוספות, יש לומר שסוברים שהיום השמיני הוא הזמן שקבעה תורה לתחילת קיום המצוה ולא מטעם שעד היום השמיני אינו בר מילה, ובפשטות כך מסתבר שהרי ביום השמיני דוחה מילה שבת ולא לאחר מכן, ועוד שיש הסובר שמילה שלא בזמנה נוהגת הן ביום והן בלילה, והיינו שיש ייחוד ליום השמיני שאינו בימים שאחריו. ואם כדברי ר' חיים, לכאורה מהו החילוק שבין היום השמיני לבין הימים שאחריו וצ"ע. ולכן אין קושי מדברי התוספות, לאור פירוש זה בהבנת תירוצם, על דברי הטורי-אבן ממה שהוצרכו לתרץ כמו שתירצו.

עצמן אות, דמאחר שהתורה מיעטתם לזמנים הללו שלא תנהוג בהם מצוה זו, על כן הזמן הוא הגורם למצוה.

אבל מצוה שיש לה שייכות בכל הזמנים בלי הפסק, אלא שפעמים איסור אחר שתלוי בזמן עומד כנגדה שלא לדחותו מפניה, כגון שלא לחלל שבת על מילה שלא בזמן, לא מפני זה נקראת מצוה שהזמן גרמא. שאין ימות החול גורמין המצוה, ולא הי' לה הפסק בשבת, אלא לפי שלא ניתנו שבת לדחות אצלה, ואיסורא הוא דרביע עלה ההיא שעתה. והיינו משום שהיא שלא בזמן. דהאידינא כל יומא ויומא זמנה הוא. ולא הי' להמתין עד השבת לחלל, ולולי זה הייתה דוחה שבת. ופשוט שלא נפטר מהמצוה בשבת, ויש עליו עונש שיהוי המצוה כשאיחר אותה בכוונתו. וחייב על כל יום ויום בין חול בין שבת, וגדול שלא מל שעומד בכל יום בכרת (אם אינו אנוס) כמ"ש הרמב"ם ז"ל. גם ביום השבת אינו נפטר. וקאי עלה בכרת שלא הי' להשותף עד יום שבת. וכי אניס נמי. משו"ה פטריה רחמנא. ותו לא דחי שבת כיון דלא מצי לקיומה בזמנה. אבל אין זה נקרא הזמן גרמא. הא למה זה דומה לחולה שאין מלין אותו עד שיבריא. האם בשביל כך יקרא זמן גרמא. מבאר היטב שאין מקום לקושית העולם בד"ת הנ"ל ונ"מ לדינא רבא בעונש המבטל מצוה מילה, ופשוט וברור למבין.

וראי' ג"כ מהא דתנן הסמיכות אינן נוהגות בנשים ומייתנין לה מקרא. ותיפוק ליה דקרבתו יחיד שאין קבוע להן זמן אין דוחין שבת. והוה ליה מ"ע שהז"ג, ואמאי אצטריך למילף מבני ישראל ולא בנות ישראל סומכות. וכן יש להוכיח עוד ממה שהקשו התו"ם⁶ דמנחות דלמאי צריך קרא למעוטי נשים מסמיכ'. תיפוק ליה דהו"ל מעשההז"ג משום דאין סמיכ' אלא ביום, ולא קשיא להו דאינה נוהגת בשבת. וכמו כן יש להביא ראייה מאותה ששינוי שהשחיט' כשרה בנשים. אמאי הא לאו בת זביחה היא, כיון שאינה לשחיט' בשבת, והויא לה מצוה שה"ג דאשה פטורה. וכל דלאו בר זביחה, שחיטתו פסולה. דמה"ט שחיטת נכרי פסולה לדעת ר"י כדאיתא ברא"ש. ומי נימא תיקשי עליה הא. והכי נמי בהל' תפלין דפסלינן בכתבתן אשה. משום דדרשינן וקשרתם וכתבתם כל שישנו בקשיר' ישנו בכתב'. תיפוק לן בלא"ה כיון דאי אפשר לכתוב בשבת. מעתה הו"ל כתיבת תפלין מצוה שהזמן גרמא דנשים פטורות. ותקשי לר"ת בהל' ציצית. דס"ל כללא הוא כל שפטור מן המצוה אינו כשר בעשייתה דוק.

ולא הוצרכתי לכל זה אלא להוציא מלבן של טועים ומעקשים הישרה. ועוד לא ידעו ולא יבינו ללמוד הדבר במקומו כי מבואר הוא שם כמ"ש, שהרי בפירוש אמרו איזו היא מצוה עשה שלא ה"ג מזוזה מעקה אבדה ושילוח הקן. לו חכמו ישכילו אלה המקשים עצמן שלא לדעת. שלפי דעתם המשובש הם בהפך, ומצות שהזמן גרמא יקראו בשמותם, שהרי כולן אי אפשר לקיימן בשבת. שהמעק' צריכה בנין חזק כבח"מ סתכ"ז. מזוזה הרי אמרו שצריך למסמר' במסמרים ולתקע' עי"ד סרפ"ט, אבדה הרי שמצא' בר"ה כסתם אבדה, היאך יכול לקיים מצות השבה, ושילוח קן פשיטא שאינו יכול לצוד עופות בשבת שלא מן המזומן. והבן שאין להאריך בפשוטות, ולדקדק בפרוטות. נשתקע הדבר ולא יאמר לקטנים ולפעוטות".

והיינו שלדעתנו מצות עשה שהזמן גרמא הינה מצוה שקבעה התורה זמן לקיומה, וזמן זה בלבד הוא הקובע שנשים פטורות ממצוה זו. ואולם כאשר ישנה מניעה מקיום המצוה מטעם שאינו משום זמן המצוה שקבעה תורה לקיומה, אין זו מצות עשה שהזמן גרמא. ולכן ברור שאם יש מניעה מחמת איסור שבת

⁶ נראה שכונתו לתוספות במנחות (צג: ד"ה ידו).

למשל, אין בכך כדי להחשיבה מצות עשה שהזמן גרמא. ומלבד שהטעים את הסברא שביסוד זה, האריך והוכיח דבריו ממקורות שונים לגבי מצוות שונות שאי אפשר לקיימן בשבת מחמת איסור שבת⁷. ואף המהרי"ט בחידושיו לקידושין שם, עסק בקושיה זו שהביא השאלית יעבץ על דברי התוספות וזו לשונו:

"ויש שהקשו בלאו הכי הו"ל מצוה שהזמן גרמא משום דלא מצי לממהל בשבת ויום טוב. ותיירצו כיון בדומנה דוחה את השבת לאו זמן גרמא הוא⁸. ופירוקייהו לאו פירוקא, דבזמנא נמי זמן גורם לה ביום ולא בלילה, ותו פדיון לעולם ליתיה בשבת. מיהו קושיא מעיקרא ליתא, דאטו מעקה ושילוח הקן וכמה מצוות שאין יכול לעשותן בשבת זמן גרמא מיקרי, אין הדבר כן, אלא כל שמצותן נוהגת אחר עשייתן לעולם אף בשבתות וי"ט לאו ז"ג, דעשייתן מחמת איסור נגעו בה שאין דוחין שבת, אם נעשו בין בהיתר על ידי עכו"מ בין באיסור, מי לא מתקיימא מצוה".

והיינו שסובר שהן גבי מילה והן גבי מעקה ושילוח הקן, אין להקשות שתחשבנה מצוות עשה שהזמן גרמא, משום שבמצוות אלו לא המעשה הוא המצוה אלא תוצאתו. כלומר שבמילה המצוה היא שיהא הנימול מהול, במעקה המצוה היא שיהא מעקה בגגו, וכן גבי שילוח הקן תוצאת המעשה היא המצוה. ותוצאה זו קיימת אף לאחר העשייה, ועל כן המצוה מקויימת אף לאחר העשייה. ולכן בין אם תקויים המצוה בהיתר ובין אם תקויים באיסור, מכיון שתוצאת המעשה היא המצוה, קיים את המצוה, ועל כן אין זו מצות עשה שהז"ג, בשל האיסור לקיימה בשבת או ביום טוב. אכן תירוץ זה שייך רק במצוות שאין המעשה עצמו המצוה אלא תוצאתו, ואולם במצוה שהמעשה הוא המצוה, אם מעשה זה אסור שייעשה בשבת תהא חשובה מצות עשה שהז"ג לדעתו. ומוכח בפשטות שאינו סובר את שכתב השאלית יעבץ, ומשום כך הוצרך לתרץ מה שתירץ.

באבני-נזר (או"ח סי' תנט) הביא דברי רבי יואב יהושע, בעל חלקת יואב, שכתב אף הוא שהטעם שאין מצות מעקה חשובה מצות עשה שהז"ג, הוא משום שאין זה אלא מחמת איסור שבת, וכדברי השאלית יעבץ. ואולם האבני-נזר עצמו נחלק עליו והקשה על דבריו ממשנת כריתות (ז):

"גבי מפלת אור לשמונים ואחד דבית שמאי פוטרין שלא יצאתה לשעה שראוי להביא קרבן, והשיבו בית הלל מהמפלת יום שמונים ואחד שחל להיות בשבת וחזרו בית שמאי והשיבו דשבת אף על פי שאינו ראוי לקרבן יחיד ראוי הוא לקרבן ציבור עיי"ש. והנה מוכח מתשובת בית הלל דמה שלא זמן מצוה מחמת האיסור חשיב לאו זמני, וממה שחזרו בית שמאי והשיבו מבואר דמשום שראוי לקרבן ציבור חשיב זמן מצוה אף בקרבן יחיד, ועל כן לא קשה מידי מחגיגה ושאר קרבנות דכיון דשבת ראוי לקרבן ציבור חשיב זמן חגיגה וקרבנות".

⁷ ויש לעיין בראיות שהביא לדבריו, ועיין בשדי-חמד (מערכת המם כלל קלו) מה שהעיר על ראיותיו ואכ"מ.

⁸ כך כתב בעצמות-יוסף לקידושין על דברי התוספות שם, ולכאורה מוכח, מתוך שהוצרך לכך, שאינו סובר לא כדברי השאלית-יעבץ ולא כדעת המהרי"ט בתירוץ.

ומשום כך סובר האבני-נזר שאף שמניעת קיום המצוה היא מחמת איסור שבת, די בכך כדי לשוותה מצות עשה שהז"ג. ולדעתו הטעם שמצות מעקה אינה חשובה מעשז"ג הוא כדעת המהרי"ט, שכן כתב בהשגתו על בעל חלקת-יואב:

"ומה שהקשה ממעקה שתחשב זמן גרמא משום שבת, לא קשה מידי דבמעקה מצוותה עלי' גם לאחר עשי', שהרי אם נפלה המעקה צריך לחזור ולעשותה ומתקיים המצוה גם בשבת".

ואולם הוא חולק על דברי המהרי"ט שדימה גם מילה למעקה כנ"ל, כדי לתרץ בכך למה אין מצות מילה חשובה מעשהז"ג משום שאין מילה שלא בזמנה נוהגת בשבת, שכן אף במילה המצוה היא שיהא מהול. שהוסיף האבני-נזר והטעים:

"ולא דמי למילה שהקשו התוס' בקידושין (דף כ"ט ע"א) דיחשב זמן גרמא שאינו בלילה אף דכל שעה הוא נימול וגם בלילה, דשאני התם דמשוך פטור לחזור ולמול על כן לא חשיב המצוה רק בשעת מילה. וכן כתבו התוס' שבת (קלא. ד"ה: ושיון), [ובתשו' מהר"ח אור זרוע סבירא לי' גם במילה מתקיים המצוה כל שעה]".

אכן יש להעיר שהראיה שהביא האבני-נזר ממשנת כריתות כדי לדחות את סברת השאילת-יעבץ ובעל חלקת-יואב, לכאורה אינה הכרחית שכן אף שלעניין דינה של המפלת אור לשמונים ואחד, שבמשנת כריתות, למדנו בפרשת יולדת הלכה מיוחדת בדין זה, שלאחר מלאת ימי טהרה צריך שתהא שעה הראויה לקרבן, שכן חייבת להביא קרבן מיד לאחר מלאת ימי טהרה, מכל מקום לעניין ההלכה הכללית של גדר מצות עשה שהזמן גרמא, הקובע לענין זה הוא התלות בזמן, ולכן צריך שתהא התלות בזמן שקבעה תורה לקיום המצוה ולא בדבר אחר, והוא שסוברים השאילת-יעבץ ובעל חלקת-יואב.

וכמו כן יש להעיר על מה שחלק על דעת המהרי"ט, על פי מה שהראה מדברי התוספות שהקשו שתחשב מצות מילה מצות עשה שהז"ג משום שאינה נוהגת בלילה, שמילה אינה חשובה מצוה שקיומה הוא תוצאת מעשהו, ופירש שזאת משום שמשוך פטור מלחזור ולמול. שהרי על פי זה, לשיטתו, תחזור למקומה הקושיה למה לא תחשב מילה מעשהז"ג שכן שלא בזמנה אינה דוחה שבת, שהרי הוא אינו סובר את סברת השאילת-יעבץ ואף על מה שתירץ מהרי"ט הוא חולק⁹. והראיה שהביא מדברי התוספות אף היא אינה הכרחית שכן יש לומר שאף שהמצוה היא תוצאת המעשה, מכל מקום כיון שאינו יכול להביא בלילה לתוצאה זו, משום שאין מלין בלילה, די בכך שתחשב לכאורה מילה, מצות עשה שהז"ג, והוא שהקשו התוספות. והטעם שמשוך מדאורייתא אינו צריך לחזור ולמול הוא משום שאינו חשוב ערל, וכפי שנתפרש בפשטות בסוגית יבמות (עב.), ולעולם יש לומר שהמצוה היא שיהא מהול, וכמו שסובר המהרי"ט, וצ"ע.

מדברי המהרי"ט והאבני-נזר שכאמור נחלקו בפשטות על דעת השאילת-יעבץ ובעל חלקת-יואב, וסוברים שאף שאיסור שבת הוא המונע קיום מצוה, מכל מקום חשובה מעשהז"ג, לכאורה נראה שחולקים על דעת הטורי-אבן שתירץ שכאשר אין התלות בזמן בעצם אלא מחמת דבר אחר אין זו מעשהז"ג. ועל

⁹ ואפשר שסובר אף הוא כמו שכתב העצמות-יוסף, והיינו התירוץ שהביא המהרי"ט לקושיה זו, וחלק עליו.

פי זה לכאורה יש לעיין כיצד יתמצו הם את ששנינו במשנת בכורים שנשים חייבות בבכורים. ואפשר שאף הם סוברים כטורי-אבן, ואולם לדעתם במקום שהמונע קיום המצוה הוא איסור שבת, החל מחמת השבת, חשובה אף מניעה זו תלות בזמן, ולכן אף היא חשובה מצעשה"ג, מה שאין כן גבי הבאת ביכורים לאחר שכלו בכורים מעל פני השדה, ומקרא בכורים לאחר שכלתה השמחה, שכן אין זו תלות בזמן, ולכן אינן מצוות עשה שהזמן גרמא.

על פי דרכו, פירש האבני-נזר גם את דברי החינוך במצוות מחיית עמלק (או"ח סי' תקט), וזו לשונו שם:

"כתב החינוך (סוף פרשת תצא) שאין נשים מצוות במחיית עמלק רק זכרים שהם בני מלחמה [ועל כן בזכירה פטורות]. ותמוה, שהרי בהריגת ז' עממים כתב (מצוה תכה) שנוהג בזכרים ובנקיבות, וכבר רימו בזה המשנה למלך בהגהותיו.

והנראה בזה דהנה החינוך כתב שגם על כל יחיד יש חיוב אם בא לידו אחד מזרע עמלק שיהרגו. וזה מצוי גם באשה כענין סיסרא ויעל. ולמה כתב שהמצוה רק בזכרים שהם בני מלחמה. אך יש לומר דהוי מצוות עשה שהזמן גרמא שאינו בשבת דלא חמור חיוב מיתה דעמלק משאר חייבי מיתות שאין דוחין שבת. בשלמא בשעת מלחמה נאמר עד רדתה אפי' בשבת. אך כיון דלאו בנות מלחמה הן רק אם יבוא יחיד לידו ואז לא ידחה שבת. וכיון דשבת לאו זמן מצוה זו בנשים חשוב שאינו זמנו כלל, כדמוכח במשנה דכריתות פ"א בהמפלת אור לשמונים ואחד, שמדמים ב"ה למפלת ביום שמונים שחל בשבת, וב"ש לא השיבו רק משום ששבת ראוי לקרבן ציבור. אבל אם לא ה' חזי לשום קרבן ה' דומה ללילה. ואין להקשות כיון דזמן מצוה זו באנשים בשעת מלחמה. לא קשיא דקיימא לן נשים עם בפני עצמם. וכיון דלנשים אין מחיית עמלק כלל בשבת. לא חשיב לגבייהו זמן מצוה זו כלל והוה לגבייהו זמן גרמא [ועל] בספר הקנה בעניני מילה].

אבל הריגת ז' עממים לא מבעיא לדעת הראשונים פרק קמא דקידושין דכשיש לא תעשה גם בעשה חייבין. הכא נמי הא איכא לא תעשה לא תחי' כל נשמה. אך גם לפי הנראה מפשט תוס' קידושין (דד.) להיפוך, הלא הריגת ז' עממין הוא למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות. ודומה להריגת המזיקין. דחשיב מלאכה שאין צריכה לגופה דלרוב הפוסקים פטור והוא נוהג מן התורה גם בשבת".

ואולם כבר השיג על דבריו הכלי-חמדה (סוף פרשת כי תצא):

"דהרי מכל מקום אם עבר והרג את אחד מזרע עמלק בשבת הרי מקיים מצוות מחיית עמלק, ואין בזה משום מצוה הבאה בעבירה, כמו"ש הפוסקים מירושלמי שבת, כיון דהעבירה היא רק מחמת הזמן אינו בגדר מצוה הבאה בעבירה, ואם כן איתא למצוה זו גם בשבת".

ועוד הוסיף והעיר על דברי האבני-נזר מדבריו שלו הנ"ל שבסימן תנט, ששם כתב שכאשר המצוה היא בתוצאת המעשה, אף שיש איסור לעשות מעשה זה בשבת, חשובה מצוה הנוהגת גם בשבת, שהרי על פי זה אין במה שכתב לתרץ את דברי החינוך במצוות מחיית עמלק, שכן יש לומר שמצוות מחיית עמלק היא שיהא נמחה ומתבער מן העולם, ואם כן כשהרג עמלק בע"ש גם בשבת מתקיימת המצוה, ולכן אינה חשובה מעשה"ג¹⁰.

¹⁰ ויש להוסיף עוד שמדברי החינוך משמע שאין טעמו לפטור נשים ממחיית עמלק כפי שפירש האבני-נזר דעתו. שהרי החינוך כתב במצוות זכירת עמלק (מצוה תרג), שנוהגת מצוה זו בזכרים דוקא, "כי להם לעשות המלחמה ונקמת

ד. מצות עשה של סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, האם נשים חייבות לקיימה

החינוך במצווה כא - מצות סיפור יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן, כתב שנוהגת מצווה זו בזכרים ובנקבות. והמנחת חינוך כתב על דבריו:

"דבר זה חידוש גדול אצלי, למה תהיה נוהגת מצווה זו בנשים כיון דהוי מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות. ור"מ כאן (ו, י) גבי אכילת מצה כתב מפורש דנשים חייבות, כמבואר בש"ס (פסחים מ"ג ע"ב), אבל כאן לא כתב זה, ולא מצאתי זה בשום מקום. ועיין ר"מ פ"ב מעכו"מ ה"ג, חשיב המצוות עשה שהזמן גרמן שנשים חייבות, קידוש היום ואכילת מצה ופסח ושמחה והקהל, ולא חשיב זה, מהיכא תיתי יתחייבו נשים במצווה זו".

ועוד הוסיף וכתב המנחת חינוך שאין לתרץ שחיובן הוא מטעם שאף הן היו באותו הנס, כמו בנר חנוכה (שבת כג.), במקרא מגילה (מגילה ד.), וארבע כוסות (פסחים קח.). שהרי התוספות במגילה הביאו דברי מי שהקשה למה לנו היקש דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, לחייב נשים באכילת מצה, תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס. ותירצו שטעם זה שאף הן היו באותו הנס אינו מחייב אלא מדרבנן ולא דאורייתא. וכך הראו גם התוספות בפסחים (קח.), על פי שיטתם בפירוש טעם זה שאף הן היו באותו הנס¹¹. שהקשו למה פטורות נשים מסוכה אף על פי שאף הן היו באותו הנס של כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, ותירצו שאין טעם זה מועיל אלא בדרבנן ולא בעשה דאורייתא. ועל כן לאור מה שהראו התוספות אין טעם זה מועיל לחייב במצות סיפור יציאת מצרים שהיא דאורייתא.

וראשית יש להעיר על מה שהראה שמדברי הרמב"ם לכאורה משמע שסובר שאין נשים חייבות במצווה זו, משום שמאידך מפורש נראה שאף הרמב"ם סובר שנשים חייבות במצווה זו. שכן בסיכום מצוות עשה שבסוף מנין מצוות עשה שבספר המצוות, מנה הרמב"ם ששים מצוות הכרחיות, ופירש בכל אלו מהן שאינן מוטלות על נשים, שאין הנשים חייבות בהן, ואולם גבי מצות סיפור יציאת מצרים (עשה קנז), המנויה אף היא שם, לא ציין שנשים פטורות מקיומה, ומוכח שסובר שמוטלת אף על נשים ע"ש. ולאור זאת אם משמעות דעת הרמב"ם היא כפי שרצה המנחת-חינוך להראות בדבריו בהלכות חמץ ומצה ובהלכות עכו"מ, אם כן לכאורה אין דבריו עולים בקנה אחד עם מה שכתב בספר המצוות.

האויב לא לנשים", והיינו שסובר שרק מי שחייב במחייבו חייב גם בזכירתו. ואם כדברי האבני-נור הטעם שכתב החינוך אינו מספיק, שהרי עדיין זקוקים לטעם לפטור נשים מחיוב היחידים במחייבו עמלק, שהרי בלא זה היה להם להתחייב בזכירה משום שחייב היחידים במחייבו היה חל עליהם, ולכן היה לו לחינוך להוסיף גם את הטעם שכתב האבני-נור כדי לפטרן מזכירה. אלא על כרחין מוכח שטעם זה שכתב החינוך, כי להם לעשות המלחמה לא לנשים, הוא הינו הטעם היחיד, לפטרן הן מחיוב המחיה של הציבור והן מזה של היחידים, וצ"ע.

¹¹ שכן בפירוש "אף הן היו באותו הנס", נחלקו הרשב"ם (פסחים קח.) והתוספות (שם ובמגילה ד.). שהרשב"ם פירש שעל ידן נעשה הנס, והתוספות חלקו עליו משום שלשון "אף הן" משמע שאין עיקר, ועוד שבירושלמי גורסים שאף הן היו באותו ספק, משמע באותה סכנה דלהשמיד להרוג ולאבד. ולכן פירשו שאף הן היו באותה סכנה. ועל פי זה הקשו גבי מצות סוכה, שכן אין להקשות כן לדעת הרשב"ם, שהרי בזה לא נעשה הנס על ידן.

וראה רש"י בפסחים שם, שפירש כדברי הרשב"ם, ואולם במגילה שם פירש: "שאף על הנשים גזר המן להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן ונשים וגו', והיינו בפשטות כדעת התוספות. אלא שבשבת שם פירש: "שגזרו יוונים על כל בתולות ישראל הנשואות להיבעל לטפסר תחילה, ועל יד אישה נעשה הנס". ויש לציין בדעתו, ואפשר שסובר שדי בכל אחד מהטעמים לבדו.

ועל מה שכתב שאין לומר שחייבות מטעם שאף הן היו באותו הנס משום שטעם זה אינו מחייב מדאורייתא, כפי שהראו התוספות, יש להעיר שאין זה בפשטות אלא לדעת התירוץ הראשון שבתוספות במגילה. ואולם התוספות הביאו שם תירוץ שני משמו של רבנו יוסף איש ירושלים, שתירץ שהוצרכו להיקש של כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה משום דסלקא דעתך למיפטר מגזירה שוה דט"ו ט"ו דחג הסוכות. ובפשטות נראה שמתוך שהוצרך לתרץ כן, מוכח שסובר שמחייב טעם זה שאף הן היו באותו הנס, אף בדאורייתא. ומצאתי שאכן הפמ"ג (אשל אברהם אר"ח סימן תעט) פירש שבזה נחלקו שני תירוצי התוספות, שלראשון אין טעם זה מועיל אלא בדרבנן, ולתירוץ השני מועיל אף בדאורייתא ע"ש.

ואמנם התוספות בפסחים הראו מקור נוסף להראות שאין טעם זה מועיל בדאורייתא, מהקושי למה פטורות נשים מסוכה, ואין תירוץ של רבנו יוסף איש ירושלים מועיל לתרץ קושי זה. ולכאורה אפשר שסובר רבנו יוסף איש ירושלים כדעת הרשב"ם בפירוש טעם זה שאף הן היו באותו הנס, והיינו שהנס נעשה על ידן, ולכן לדעתו אין קושי אלא על הצורך להיקש כדי לחייב במצה, משום שגאולת מצרים נעשתה על ידן שבשכר נשים צדקניות נגאלו, ואין קושי על כך שפטורות ממצות סוכה, שהרי לפירוש הרשב"ם אין טעם זה שאף הן היו באותו הנס שייך בסוכה. ואפשר עוד שקושי זה שהקשו התוספות למה פטורות נשים ממצות סוכה, הוא הינו ההכרח לדעת הרשב"ם לפרש כמו שפירש, ולא פירש כדעת התוספות. שכן אפשר שסובר אף הוא שטעם זה שאף הן היו באותו הנס מחייב אף מדאורייתא, ולכן בשלמא גבי ענין גאולת מצרים ואכילת מצה יש לתרץ כדברי רבנו יוסף איש ירושלים ואולם גבי הקושיה על פטורן ממצות סוכה אין תירוץ מועיל, ועל כן ראה הכרח לפרש כמו שפירש, שכן על פי זה שוב אין קושי למה נפטרו ממצות סוכה, וצ"ע. ומעתה אם נאמר שנחלקו ראשונים אם מועיל הטעם שאף הם היו באותו הנס מדאורייתא, אפשר היה לכאורה לומר שסובר החינוך כדעת רבנו יוסף איש ירושלים ומתורצים דבריו¹².

ואולם נראה שיש לתרץ אף קושייתו זו של המנחת חינוך אף בלא כל זה, לאור היסוד הנ"ל שהוכיח הטורי-אבן בפירושו למגילה (כ:), שמצות עשה שהזמן גרמא אינה אלא בשתלתה תורה את קיומה בזמן בעצם, ואולם במצווה שתלתה תורה את קיומה בדבר אחר, אף שבשל כך היא קיומה תלוי בזמן, אין זו מצות עשה שהזמן גרמא. שכן לאור דבריו, יש לומר שמצות סיפור יציאת מצרים בליל חמישה עשר בניסן אינה חשובה מצות עשה שהזמן גרמא. שהרי במכילתא בא (מס' דפסחא פרשה יז) שנינו: "והגדת לבנך. שומע אני מראש חודש, ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחןך", וכך שנינו בהגדה של פסח. והיינו שלא תלתה תורה קיומה של מצוה זו בזמן בעצם, אלא בהיותם של מצה ומרור מונחים לפניו, ולכן אף שבסופו של דבר בשל כך קיומה של המצוה הוא בלילה זה דוקא, אינה חשובה מצות עשה שהזמן גרמא בשל כך.

¹² ושמא הבין המנחת חינוך שמכיון שאין למצא בדברי רבנו יוסף איש ירושלים מזור לקושיית התוספות בפסחים, למה נפטרו נשים ממצות סוכה, על כרחין מטעם זה יסבור אף רבנו יוסף איש ירושלים כדברי התוספות בתירוץ שם, וכל שכתב לא כתב אלא גבי הקושיה על אכילת מצה, שבתירוץ של קושיה זו אין לדעתו הכרח לתרץ כמו שתירצו התוספות בתירוץ הראשון, ואולם לכאורה בפשטות זה נראה דחוק וצ"ע.

לאור זאת יש להלום אף את דברי הרמב"ם, שכפי שראינו בדבריו הנ"ל שבספר המצוות, מפורש שסובר אף הוא שנשים חייבות במצוה זו של סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, ולמרות זאת לא פירש זאת לא בהלכות חמץ ומצה ולא בהלכות עבודה זרה, משום שלדעתו אין בכך כל צורך, שהרי ברור הוא חיובן במצווה זו, שהרי אינה מצוה עשה שהזמן גרמא. ולעומת זאת גבי קידוש היום ומצה ופסח ושמחה והקהל, הוצרך לפרש שאף שכל אלו הינן מצוות עשה שהזמן גרמן, למרות זאת חייבות בהן נשים.

ה. מצוות ספירת העומר האם היא מצוה עשה שהזמן גרמא

במצוות ספירת העומר נחלקו ראשונים. לדעת בה"ג (כפי שהובאו בדבריו בתוספות במנחות טו.), מי ששכח ולא מנה יום מימי הספירה הפסיד את הספירה, משום שמעתה שוב לא מקוים דין תמימות, ולכן אינו מוסיף וסופר¹³. לעומת זאת התוספות במנחות שם, חלקו על דעתו, וכתבו על דבריו: "ותימה גדולה הוא ולא יתכן". וכך, כדעת תוספות, הביא גם הרא"ש בפסקיו בסוף פסחים, משם הר"י, ופירש שם הטעם שחולק על דעת בה"ג משום: "דכל לילה ולילה מצוה בפני עצמה היא", ומשום כך אין אי ספירת יום אחד מעכבת את ספירת הימים שאחריו. ומאידך בפשטות בה"ג סובר, שספירת כל הימים כולם הינה מצווה אחת, ולכן מכיוון שהחסיר יום, שוב לא יקיים מצווה זו, ואינו ממשיך לספור. וכך פירש את שיטתו החינוך (מצוה שו) שכתב: "ויש שאמרו שמי ששכח ולא מנה יום אחד, שאין יכול למנות עוד באותה שנה, לפי שכולן מצוה אחת היא, ומכיון ששכח מהן יום אחד הרי כל החשבון בטל ממנו".

המנחת-חינוך שם הסתפק לדעת בה"ג, מהו הדין בעבד שהשתחרר בתוך ימי הספירה, וספר בתחילת ימי הספירה בעודו עבד, אם ימים אלו שספר קודם שהיה בר חיובא עולים לו כדי שלא יחשב שהחסירם, ויוכל להוסיף ולספור בשאר הימים שלאחר שנעשה בר חיובא, או שמא ספירה זו שספר כשעדיין לא היה בר חיובא אינה עולה לו, ולכן לאחר שהשתחרר אינו מוסיף וסופר. וכתב:

"והיה נראה להביא ראיה קצת לדין זה, מיבמות פרק הבא על יבמתו (סב.) היו לו בנים בגייתו ונתגייר, כיון דזרעו מיוחס קיים המצוה של פריה ורביה, אף דעשיית המצוה היה בזמן שהיה פטור, דבני נח אין מצווין על פריה ורביה כמבואר בסנהדרין (טז:); מ"מ קיים המצוה המוטלת עליו בזמן החיוב, כיון דמ"מ יש לו בנים. הכא נמי אע"פ דעתה חל עליו מן התורה החיוב ומקודם היה פטור, מ"מ המצוה שעשה בפטור עלתה לו עתה גם כן דלא בטל החשבון וחייב מן התורה, כן נראה לענ"ד".

והיינו שכדי לברר דעת בה"ג בשאלה זו, דימה את ספירת העומר למצוות פריה ורביה, ופירש שכשם שלדעת ר' יוחנן הדין בגר שנתגייר, שבנים שנולדו לו כשעדיין לא היה בר חיובא נחשבים לו לקיום מצוות פריה ורביה לאחר שיתגייר, כך באותה מידה תחשב לעבד הספירה שספר בעודו עבד, כדי שיוכל להוסיף

¹³ ועיין בתוספות במגילה (כ:): שהביאו משם בה"ג שאינו מוסיף לספור בברכה, ומשמע שבלא ברכה מוסיף וסופר, ואף שהחסיר יום. ובפשטות נראה שסוברים שבה"ג מסתפק אם יכול להוסיף ולספור או לאו מטעם דין תמימות, ולכן יספור לאחר שהחסיר יום בלא ברכה. ויש להעיר עוד על ההלכה האחרת שהביאו תוספות במנחות שם משם בה"ג שמי ששכח ולא ספר בלילה יכול לספור ביום, ור"ת שם נחלק עליו וסובר שאינו סופר ביום. ואולם בתוספות במגילה שם כתב משם בה"ג שיספור ביום בלא ברכה, והיינו שאף גבי הלכה זו סוברים שבה"ג מסתפק בכך, ולכן יספור ביום בלא ברכה.

ולספור לאחר שישתחרר אף לדעת בה"ג. אלא שהוסיף והעיר שבספר טורי-אבן לראש השנה (כח. ד"ה אילימא) הראה מההלכה שלמדנו בראש השנה שם שאם היה שוטה בשעה שאכל מצה, אין אכילה זו עולה לו לקיום מצוה, משום שקיימה בשעת היותו פטור מן המצוות, שאין קיום מצוה בשעה שהיה פטור ממנה עולה לקיום מצוה. ועל פי זה הקשה על דברי רבי יוחנן הנ"ל למה בנים שהיו לו בשעת גיורתו, כשהיה פטור ממצוות פריה ורביה, נחשבים לו לקיום מצוה זו. וכתב על כך המנחת-חינוך שאין זו קושיה משום שבמצוה שעשייתה היא קיום המצוה, כגון שופר ואכילת מצה, סברא היא שלא יצא בעשייה של שעת פטור. מה שאין כן במצוה שתוצאת העשייה היא קיום המצוה, וכגון פריה ורביה שהמצוה היא שיהיה לו זרע, ולקיחת אשה וההולדה אינם אלא הכשר מצוה, ועל כן מצוה זו אין לה הפסק כשאר מצוות רק כל ימי חייו מקוימת המצוה בכל רגע ורגע. שעל כן אף על פי שהכשר המצוה היה בגיורתו, כשהיה פטור, מכל מקום כיון שעתה לאחר שנתגייר יש לו בנים, מקיים המצוה. וכתב שיש לדמות מצות ספירת העומר לדעת בה"ג למצוות פריה ורביה, ולומר שאף היא מצוה נמשכת והיינו שתוצאת הספירה היא קיומה, ועל כן אף שספירת כל ימי הספירה היא מצוה אחת לדעת בה"ג, לא בטל מה שספר בהיותו עבד ומוסיף וסופר לאחר שנשתחרר¹⁴.

אכן לכאורה דבריו צריכים בירור, למה פשוט היה לו לפרש בדעת בה"ג, שספירת העומר היא מצוה נמשכת כפריה ורביה, ואינה כאותן מצוות שבהן העשייה היא קיום המצוה. אלא שלאור העיון בשיטת בה"ג נראה בפשטות כדבריו, שסובר בה"ג שהמצוה נמשכת, ולא די בכך שכל ימי הספירה הינם מצוה אחת, כדי לומר שאם החסיר יום הפסיד את קיום המצוה. שהרי רב סעדיה שהובאו דבריו בטור (סוף תפט) סובר "שאם שכח באחד מן הימים, יברך בימים שלאחריו, חוץ מלילה הראשון שאם שכח ולא בירך בו שלא יברך עוד". ולכאורה אין שיטתו ברורה, למה כששכח באחד הימים יברך בימים שאחריו, והרי מאידך הוא סובר שאם לא ספר לילה ראשון שוב אינו סופר, ומוכח שסובר שכל הימים כולם הם מצוה אחת, וכמו שסובר בה"ג.

ומתוך כך נראה בפשטות, שגם בה"ג וגם רב סעדיה אמנם סוברים שניהם שספירת כל הימים הינה מצוה אחת, אלא שנחלקו בגדרה של המצוה. בה"ג סובר שהמצוה היא שיהא לסופר מנין שלם של מ"ט ימים, ולכן לדעתו די בכך שיחסיר יום מימי הספירה כדי שתיבטל המצוה ממנו, שהרי שוב לא יהא לו מנין שלם של מ"ט ימים. ואולם רב סעדיה סובר שהמצוה היא שיספור את הימים שבתוך מסגרת הזמן של מ"ט יום שממחרת השבת ואילך. ועל כן לדעתו רק כשלא ספר בלילה ראשון בטלה ממנו המצוה משום שלא התחיל בקיומה בזמנה, וכפי שהטעים הב"ח על הטור שם: "כי אין זה מצות הספירה להתחיל ב"ז בניסן או ביום אחר, ומאחר שעבר זמן ההתחלה, בטלה ממנו המצוה לגמרי", ואולם אם החל את הספירה בזמנה, בלילה ט"ז, אף שהחסיר ספירת ימים שלאחר מכן, אין בכך כדי לבטל את המשך הספירה, וממשיך וסופר. ובפשטות יש לפרש שסובר בה"ג שצריך שיהא בידו מנין של מ"ט ימים כדי שיקדש את יום החמישים.

¹⁴ בפשטות מטעם זה הוא הדין בקטן שהגדיל בתוך ימי הספירה והחל לספור בעודו קטן, שממשיך לספור כשיגדיל אף לדעת בה"ג, מלבד הדברים שכתב המנחת חינוך כדי להסיק כן ע"ש.

וכעין מה שכתב הרמב"ן בפירושו על התורה (ויקרא כג, טו): "על כן תספרו חמישים יום, שיספור שבע שבתות תשע וארבעים יום, ויקדש יום החמישים הנספר בידו".

והנה בקידושין (לד.) למדנו: "ואיזו היא מצות עשה שלא הזמן גרמא, מזוזה מעקה אבדה ושילוח הקן". והרמב"ן בחדושו שם כתב שהתנא שמנה מצוות אלו לא מנה את כולן אלא שייר אחרים שלא מנה, וכתב: "ובמצות עשה שאין הזמן גרמא שייר טובא, מורא וכבוד, בכורים חלה כסוי הדם ראשית הגז מתנות ספירת העומר פריקה טעינה פדיון פטר חמור". והיינו שסובר שספירת העומר הינה מצות עשה שלא הזמן גרמא, בניגוד לדעתם של ראשונים אחרים הסוברים מפורש שזוהי מעשהז"ג.

ולכאורה יש קושי בהבנת דעתו שהרי מצוה זו נוהגת משך זמן מסוים קבוע, ממחרת השבת ועד תום ספירת ארבעים ותשעה ימים, ואם כן בפשטות זוהי מצות עשה שהז"ג. ואולם לאור דברי הטורי-אבן בהגדרת מצות עשה שהזמן גרמא, שצריך שתהא המצוה תלויה בזמן בעצם ולא במקרה, יש בפשטות טעם לומר שמצות ספירת העומר אינה חשובה מצות עשה שהזמן גרמא לדעת בה"ג לאור פירושו בדעתו. שהרי לדעתו אין המצוה שיספור במסגרת של זמן מסוים, אלא שיהא בידו מנין הזמן של מ"ט הימים שממחרת השבת, ולכן אף שבסופו של דבר תלויה המצוה בזמן אין זו תלות בזמן בעצם. ועל פי זה יש לתרץ שסובר הרמב"ן כדעת בה"ג בהבנת גדר מצוה זו, וכפי שהראינו שמשמע קצת בפירושו על התורה, ולכן אין קושי במה שכתב שחשובה מצות עשה שלא הזמן גרמא.